

Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma

Hasan Sencer PEKER

Gazi Üniversitesi Tapu Kadastro Yüksekokulu, Emlak Yönetimi Bölümü sencerpeker@gmail.com

Öz

16. yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan Merkantilizm akımı, ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kendisine uygulama alanı bulmuştur. Merkantilizm, günümüz kapitalizminin temellerinin atılması açısından önemli bir fikir akımıdır. Aynı dönemde ise Osmanlı devleti, daha gelenekçi bir şekilde ekonomisini devam ettirmiştir. Merkantilizmin agresif ve aşırı müdahaleci yapısına karşılık, Osmanlı Devleti’nin daha serbest ve bolluk merkezli ekonomik yapısı sürdürülebilir olmaktan çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merkantilizm, Osmanlı Ekonomisi.

JEL Sınıflandırma Kodları: B11, N33, N35.

Mercantilist Practices in Europe and a Comparison with Ottoman Economy

Abstract

Mercantilism thought, emerged in 16th century in Europe, found itself practice field with the rise of nation-state. Mercantilism is an important thought in terms of being the roots of today’s capitalism. In the same era, Ottoman Empire kept its traditional economic practices. Ottoman Empire’s freedom and profusion oriented economic structure couldn’t be sustained anymore against the new aggressive and over-interventionist structure of Mercantilism.

Keywords: Mercantilism, Ottoman Economy.

JEL Classification Codes: B11, N33, N35.

**Atıfta bulunmak için...|
Cite this paper...|**

Peker, H.S. (2015). Avrupa’da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 1-12.

1. Giriş

16. yüzyıldan itibaren; Osmanlıların Avrupa ile ekonomik ilişkileri, batılı devletlerin ticari faaliyetlerine konu olan ürünlerdeki değişim ve devletlerin politikalarına yön veren yeni fikirlerin ortaya çıkmasıyla birlikte farklı bir doğrultuda devam etmiştir. Devleti bir şirket gibi gören ulusal ekonomi kavramını arkasına alan batı kapitalizmi, Avrupa'daki ticaret, ücret ve sosyal politikalara yön vermiştir. Avrupa'daki merkantilizm ile günümüz kapitalizminin temelleri atılmıştır.

Dönemin en büyük siyasi, askeri ve ekonomik gücü olan Osmanlı devleti, yapı ve anlayış olarak farklı bir kültür ve ekolden geliyordu ve bu sebeple, ekonomik olarak Avrupa devletlerinden farklı bir politika izliyordu. Merkantilizm, Osmanlıların ekonomik anlayışıyla tam bir tezat teşkil etmekteydi. Batı devletleri, Osmanlı'nın bu tür bir ekonomi anlayışından sonuna kadar faydalanarak, kendi çıkarları için gereken bütün faaliyetleri gerçekleştirmişlerdir.

Çalışmada öncelikle kapsamı belirlemek amacıyla Merkantilist dönemin özellikleri ve politikaları hakkında bilgi verilmiştir. Ardından, aynı dönem içerisinde Osmanlı Devleti'nin ve Avrupa'nın ekonomi politikaları hakkında kısaca bilgi verilerek bir karşılaştırma yapılmıştır.

2. Merkantilizm

Ekonomik olayların birbirleri ile etkileşimlerinin incelenerek, sebep sonuç ilişkisi içinde ele alınması, Merkantilizm akımı ile başlamıştır. Merkantilizm Avrupa'da 15. ve 18. yüzyıllarda hâkim olmuş bir iktisadi akımdır.

Merkantilizm altın külçesini para olarak ve dış ticareti de bunu elde etmenin bir aracı olarak görmüştür. Altın ve gümüş rezervlerine odaklanılmasının sebebi, bu madenlerin savaş zamanlarındaki önemidir. Paralı askerlerden oluşan ordularda, altın ile ödeme yapılmıştır ve donanmaların da masrafları değerli madenler ile karşılanmıştır. Dönemin karmaşık uluslararası ittifakları da yüksek miktarda para, yani altın transferlerini gerektiriyordu (Islahi, 2006, 1).

Yeni bir ekonomik anlayışı temsil eden Merkantilizm teorik olmaktan çok politik bir doktrindir. Bu doktrin üç unsurdan destek almaktadır. Bu unsurlar, güçlü devlet, kıymetli maden stoku ve dış ticarettir. Tabii ki bu üç unsur da birbiri ile ilişkilidir. Dış ticaret ile kıymetli maden stoku artırılır ve kıymetli maden stokunun yüksekliği de devletin gücü ile doğru orantılıdır (Tekelioğlu, 1993, 18).

Merkantilizmin genel hatlarını, “ekonominin sürekli dış ticaret fazlası vererek devletin gücünü belirleyen değerli maden stokunun arttırılması” ilkesi olarak belirleyebiliriz. Bu tanım ile sınırlanmamızın sebebi, birçok farklı bilim insanının zaman içinde farklı merkantilist fikirler üretmiş olmasıdır. Bu farklı isimlerin

mensup oldukları ulusların politikalarına yön vermeleri sebebiyle de, ülkelerin uyguladığı merkantilist politikaların isimleri farklılıklar göstermiştir. Örneğin Fransa’da uygulanan merkantilizme “Colbertism”, İspanya’da uygulananına “Bulyonizm”, Almanya ve Avusturya’da uygulananına ise “Kameralizm” denmiştir.

2.1. Merkantilizmin Ortaya Çıkışı

Merkantilizm geleneksel olarak ele alındığında, 1400-1700’lü yıllar arasında akım haline gelmiş bir düşüncedir. Bu dönemde orta çağ düşünceleri reddedilmiş ve rasyonel ilkeler oluşturulmuştur. Bu döneme adını veren ise İngiliz iktisatçı Adam Smith’tir (Spiegel, 1971, 98).

Merkantilist dönemin başlarında, orta çağ gelenekleri hala devam etmektedir. Feodal yapı çözülmemiştir ancak ekonomik, sosyal, kültürel ve dinsel alanda çok önemli değişimler yaşanmıştır. Merkantilistler, bu değişimlerle birlikte akılcı ilkeler ortaya koymuş ve uygulamıştır. 16. Yüzyıldan itibaren ulus devletlerin ortaya çıkması toplumsal yapıyı da değiştirmiştir ve normal olarak ulusal ekonomi ortaya çıkmış ve güçlenmiştir.

Bu süreç içinde akılcılık her alanda kendisini hissettirmeye başlamıştır. Bireysel özgürlükler ön plana çıkmaya başlamış, siyasetin dinden bağımsız olması gerektiği savunulmuş ve devletin içeride ve dışarıda görevlerini yerine getirebilmesi için güçlü olması gerektiğine, bunun için de güçlü bir ekonomiye sahip olması gerektiğine inanılmıştır.

Ulus devletlerin kurulması, yıllarca süren savaşlar sebebiyle mali bir sorunu da ortaya çıkarmıştır. O dönemlerde sömürgeleştirme bir güç ve zenginlik göstergesi olduğundan, bunun sağlanabilmesi için devletler sürekli ve merkezi bir ordu bulundurmaya durumundaydılar. Bu da finansman sıkıntısını ve hazinede sürekli altın bulundurulması gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu gerekliliğin yerine getirilmesi, hükümdarların öncelikli görevleri olmuştur. Bu görevin başarılabilmesi için ise, dış ticaret dengesinin pozitif olması gerekmektedir. Bu açıdan, merkantilizm korumacı bir akımdır.

Dış ticaret dengesinin pozitif olması, kümülatif olarak bakıldığında, ithalattan fazla ihracat yapılması, düşük bir bedel ile ithal edip yüksek bir bedel ile ihraç edilmesi ve sonuç olarak bu ticarete kullanılan değişim aracı stokunun mümkün olduğunca yüksek olması anlamına gelmektedir. Bu amaç için siyasi güçler, kendi ülkelerine altın getiren ticaret şirketlerine inanılmaz destekler ve imtiyazlar sağlayıp, uluslararası ticarete tekel olma politikasına başvurmuşlardır. Dolayısıyla bu dönemin bakış açısına göre, dış ticarete tarafların tamamı kazançlı olamazdı. Dış ticaretin herkes için kazançlı olabileceği fikri, Klasik İktisadi Düşünce ile ortaya çıkmıştır.

3. Osmanlı Ekonomisi

15. yüzyılda dünyanın askeri ve siyasi otoritesi olma yolunda ilerleyen Osmanlı Devleti ekonomik olarak Avrupa'daki iktisadi düşünce akımlarından biraz daha farklı bir yol izlemiş ve bir dönem bunda başarılı olmuştur.

Osmanlı'nın kurum olarak geçmişteki Türk ve İslam devletlerinin bir temsilcisi olduğunu ve İran ve Bizans kültürlerinden etkilendiğini görüyoruz (Tabakoğlu, 1992).

Osmanlı'nın genel piyasasına ve ekonomisine bakıldığında, ekonomik hayatın devletin ilkeleri çerçevesinde esnaf loncaları tarafından kontrol edildiği görülmektedir. Piyasada devletin, üreticinin ve tüketicinin çıkarlarının zarar görmediği bir denge gözetilmiştir. Bu amaçla da esnaf loncaları ilgili meslek dallarında kontroller yapmışlardır. Osmanlı'daki esnaf loncaları Ahilik denen otokontrol mekanizması ile gerçekleştirilmektedir ve günümüzde olduğu gibi o dönemde de piyasanın düzenlenmesi bu meslek örgütüne bırakılmıştır. Bu sistem, yarı özerk bir yapı ile devletin uyguladığı narh politikasının en önemli yürütme ve denetim mekanizmasını oluşturmuştur. Devlet piyasa ile ilgili yetkilerini Ahilere devretmiş ve denetlemiştir. Kadı, bulunduğu bölgenin esnaf birliklerinin en üst makamı olmuştur. Ahilerin idarecilerinin atanması, azledilmesi, esnafın denetlenmesi, kayıtların yapılması, anlaşmazlıkların giderilmesi, cezaların verilmesi ve esnaf miktarının ayarlanması gibi yetkiler, kadıya aittir (Gündoğdu, 2011, 76).

Özellikle de kalite noktasındaki hassasiyetleri, ticarete konu olan malların fiyatlarının düşmesini engellemiş ve kimsenin aşırı derecede kazanç sağlamamasını garanti altına almıştır. Bu denge unsuru başlarda iyi gitse ve yüksek refah ve bolluk sağlasa da, bir süre sonra Avrupa'daki gelişmeler Osmanlı ekonomik ve ticari hayatını olumsuz etkilemeye başlamıştır. Özellikle siyasi önemi olan kapitülasyonların, Avrupa'daki üretim fazlalığı, merkantilist uygulamalar ve altın bolluğu ile birleşmesi ile birlikte, Osmanlı ticaret hayatı daha fazla tehdit altına girmiştir.

Doğu toplumlarının geleneklerinde, devlet maliyesinin güçlü olması (fiskalizm), hükümdarın, iktidarın ve ordunun güçlü olması anlamına gelmektedir. Buradan yola çıkılarak, güçlü bir iktidara giden yolun, devlet hazinesinin arttırılmasından geçtiği fikrine ulaşılabilir.

Görüldüğü gibi Osmanlı ekonomisi de ticari ve ekonomik hayatı kontrol altına almaya çalışmıştır ve bu açıdan Avrupa Merkantilizmine bir yönüyle benzemektedir. Ancak temel farklılıkları birkaç başlık altında incelemek daha faydalı olacaktır.

4. Merkantilizm ve Osmanlı İle Karşılaştırma

Osmanlı Devleti, Avrupa'daki merkantilist politika ile aksi yönde bir politika izlemiştir. Bu farklı politikanın en belirgin özelliği, dış ticaret alanında görülmektedir. Osmanlı'da ekonomi iâşe, gelenekçilik ve fiskalizm ilkeleri ile yönetilmiştir. İâşe bolluk, gelenekçilik dengelerin korunması, fiskalizm ise maliyenin zenginliğidir (Toprak, 2005, 222).

Avrupa'daki merkantilist hareketler sonucunda ticaret genişlemiş ve yeni sektörler ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın zenginleşmesi ile birlikte talep artmış, ancak bu talep kendi kaynakları ile karşılanamayınca bolluk ekonomisini takip eden Osmanlı'dan ucuza ithalinin gerekliliği ortaya çıkmıştır (İnalçık, 2006). Bu ithalat ile hem Osmanlı'da mal darlığı başlamış ve fiyatlar artmış, hem de Osmanlı'dan alınan hammaddeler işlenerek Osmanlı'ya geri satılmış ve 19. yüzyılın sonlarında ekonominin bozulmasına sebep olan etkenlerin temelleri atılmıştır (Paylanbay, 2007, 52).

4.1. Nüfus, İstihdam ve Ücret Politikası

Merkantilist batı devletlerinin ve Osmanlı Devleti'nin nüfus, istihdam ve ücret politikaları, aynı amaca hizmet etmektedir. Bu üç kavram birbiri ile ilişkili olduğundan, beraberce incelenmesi uygun olacaktır.

4.1.1. Nüfus Politikası

Avrupa'da nüfus, merkantilizmin amacı ile doğru orantılı olarak artırılması gereken bir değişken olarak görülmüştür. Daha fazla nüfus; daha fazla üretim, daha ucuz işgücü, daha fazla kazanç ve daha fazla asker anlamına geliyordu. Bu yüzden bu dönemde nüfus hareketlerinin yasaklanması, ülkeye kaçak girenlerin çıkışlarının engellenmesi gibi önlemler alınmıştır. Dolayısıyla, merkantilist Avrupa'nın politika amaçlarına hizmet edecek şekilde nüfusun düzenlenmesine yönelik uygulamalara gidilmiştir. Ancak merkantilistlerin bu düşüncesi, bu süreçte fiyatların artmayacağına dair yanlış bir beklentiye dayanmaktaydı. Altın standardının geçerli olduğu o dönemlerde dış ticaret fazlası veren bir ülkede, ülkenin altın ve gümüş stokundaki artışlar yüzünden yurtiçi para arzı artacağı için fiyatlar genel düzeyi yükselecekti.

En önemli üretim faktörünün emek olduğu dönemde ihracat fazlası verebilmek için üretim düşük emek gideri ile gerçekleştirilmeliydi. Buna göre nüfus artışı emek arzını arttıracak ve emeğin fiyatını düşürecekti. Bu sebeple merkantilizme göre bir ülkenin en büyük sermayesi, insan sayısıydı (Güneş, 2009, 131).

Osmanlı büyük bir coğrafya olduğundan, sürekli nüfus hareketlerine rastlanmaktadır. Osmanlı devletinin planlı bir nüfus hareketi politikası vardır. Yeni bölgeler fethedildikçe Türkmen aşiretleri bu bölgelere yerleştirilmiştir.

Ayrıca 16. Yüzyıldaki barış ortamı ile refahın artması sonucunda nüfus ikiye katlanmıştır. Nüfus artışı ile birlikte köylerden kentlere göç eden bir sosyal grup ortaya çıkmıştır (Özcan, 2005, 242).

4.1.2. İstihdam ve Ücret Politikaları

Merkantilist Avrupa'da da nüfusun önemli ve potansiyel bir güç olduğu görüşü hakimdir. Her şeyden önce nüfus, asker demektir. Daha fazla nüfus; daha fazla asker ve iş gücü anlamına geliyordu. Nüfusun ücret ile ilişkisinde ise merkantilistler katı davranmışlardır. Merkantilistlere göre nüfus ne olursa olsun, ücretler düşük tutulmalıydı. Onlara göre işçi sınıfı, zaten ahlaken zayıftı ve alt sınıırın üzerindeki bir gelir düzeyi, bu zayıflığın somut davranışlar haline gelmesine yol açacaktı. Merkantilistler, yüksek ücretlerin insanların daha az çalışmalarına sebep olarak emek arzını azaltacağına inanmışlardır. Onlara göre insanlar ne kadar çalışırsa çalışsın, asgari geçim düzeyinde kalmalıydılar ki, emek arzlarını azaltmasınlar. Bunun için hem nüfusun fazla olması, hem de temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının her zaman yüksek olması gerektiğini düşünmüşlerdir (Screptani, Zamagni, 1993, 27).

Düşük ücret ve yüksek emek arzının ulusun dış ticaretteki rekabet gücünü arttırdığı ise şüphesizdir. Bu ikili sayesinde ülkeler daha fazla ihracat yapabilmekte ve daha az ithalat gereksinimi duymaktaydılar.

Osmanlı'nın ekonomik hayatını yönlendirmede önemli bir role sahip olan Ahilik teşkilatı, istihdam ve ücret konusunda da kendisini göstermektedir. Piyasada sürekli olarak denge politikası güden Ahiler, bu amaca yönelik olarak aşırı üretim sebebiyle fiyatların düşmesini engellemişlerdir. Diğer taraftan, arz fazlası olduğu zaman talebi arttırmaya yönelik çalışmalar da yapmayarak geleneksel olarak israfın önlenmesi ilkesini sürdürmüşlerdir (Öztürk, 2002, 7).

Bu açıdan da Osmanlı ile Avrupa'nın politikaları amaç noktasında örtüşmekte, araç noktasında ise uygulama farklılıkları göstermektedir. Avrupa sermayenin yanında olurken, Osmanlı amacın aracı meşru kılmasını kabul etmemiştir.

4.2. Üretim ve Vergi Politikası

Yine üretim ve vergi politikasının amacı da, günümüzde de olduğu gibi üretimin artırılarak vergi gelirinin artırılmasıdır. Merkantilistlerin kullandığı araçlar ise teşvik ve korumalar ile iş gücü arzının yüksek tutulması ve vergi tabanının genişletilmesidir.

4.2.1. Üretim Politikası

Merkantilizmin en önemli yapı taşlarından birisi, üretim politikasıdır. Ulusal çıkar için, nüfus sistemli ve sürekli bir çalışma sürecinde olmalıydı. Bunu sağlamak için

de hem yerli kaynaklar kullanılmalı, hem de ithal ikame stratejisi takip edilmeliydi. Bu sürecin desteklenmesi için de nüfus arttırılmalı, göç alınmalıydı.

Bu amaçla özellikle de Fransa'da çeşitli ayrıcalıklara sahip şirketler oluşturulmuş ve rekabet engellenerek tekelcilik yoluna gidilmiştir. Dolayısıyla, devlet teşviki ve kontrolü altında gelişen bir üretim sektörü söz konusudur (Doğruer, 2009, 21).

Dönemin üretim teknolojisinin henüz yeni gelişiyor olması sebebiyle ve Ahiliğin otokontrol sistemi sonucunda, sanayi üretiminin değil tarımsal üretimin bir politika aracı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun dışında zanaatkarların kendi kurdukları loncalar, gerekli düzenlemeleri yapmıştır Osmanlı'da yönetim üretim ile değil, paylaşım, dağıtım ve tüketim ile ilgilenmiştir (Erkan, 2010, 3).

4.2.2. Vergi Politikası

Merkantilist vergilendirme sistemi de yine üretimi arttırmaya yöneliktir. Bunun için hem tüketimden hem de işçilerden vergi alınacak ve gelirleri belirli bir seviyede tutularak tembellik etmeleri engellenecekti. Bununla beraber, para kazandırması ve maliyetlerinin düşük tutulması açısından, imalattan vergi alınmaması da uygulanmış vergi politikalarındandır.

Osmanlı devleti, başından beri vergi gelirinin temeli olarak tarımı görmüştür. 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar, devletin finansmanında savaşlar yoluyla toprakların büyümesi önemli bir kaynak teşkil etmiştir ve bu sebeple şehirlerdeki vergilerin arttırılması düşünülmemiştir (Pamuk, 2002, 19).

4.3. Enflasyon, Para ve Fiyat Politikası

Avrupa'da merkantilist dönemde enflasyonun çıkış sebebi, Amerika kıtasından getirilen yüksek miktarda madenlerdir. Dönemin merkantilist düşünce yapısına göre bir ulusun zenginliğinin dolaşımdaki para miktarına bağlı olduğudur. Yine ücret politikası ile bağlantılı olarak, erzak ucuz ise, işçiler daha az çalışacaktır ve bu de yoksulluğa sebep olacaktır. Daha çok para, daha çok kar demektir ve işçilerin daha çok çalışmasının zorunlu olması anlamına gelecekti (Screptani ve Zamagni, 1993, 29).

Para arzındaki artışın, ekonomik faaliyet üzerine etkisine gelince, bu durum iki mekanizma ile açıklanabilir. Bunlardan ilki, doğrudan gerçekleşen mekanizmadır. Yani gelirden ve tüketimde meydana gelen artış, para arzındaki artıştan kaynaklanır. Diğer mekanizma ise dolaylı olarak gerçekleşen, yani para miktarındaki artışın faiz oranında düşüşe yol açtığı mekanizmadır. Bazı merkantilistlere göre para, üretim ve ticareti harekete geçirir. Bu süreçte faiz de bir tür fiyattır ve paranın arz ve talebine göre belirlenir.

Aynı dönemde Osmanlı'da ise fiyat artışı yıllık olarak ortalama % 1,3 olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı'da iki tane hızlı enflasyon dönemi yaşanmıştır. Bunlardan birincisi 16. Yüzyılın sonlarından 17. Yüzyılın ortalarına kadar süren bir dalgadır ve yaklaşık 5 kat fiyat artışı görülmüştür. Bunun temel sebebi, Amerika'dan gelen altın ile mal talebinin artmasıdır. 18. yüzyılın sonlarında başlayan ikinci dalgaın sebebi ise taşışlardır (Pamuk, 2001).

Fiyat artışında devletin ve loncaların rolü de önemlidir. Loncalar genellikle kar oranını % 10 olarak belirlemişlerdir ve kar odaklı bir tüccar olmak amacıyla bu oranı aşanları loncalardan kovmuşlardır. Vakıflar, düşük fiyatların oluşabilmesi için atölyeler ve üretim araçları için düşük kira bedelleri istemişlerdir (Zarinebaf, 2007, 6).

4.4. Dış Ticaret Politikası

Merkantilizmin en önemli ve ayırt edici politikası, dış ticaret politikasıdır. Politika hedefi ise, ülkede değerli maden stokunun artırılması için uygun bir dış ticaret bilançosu hedefinin izlenmesidir. Bu uygun bilanço ise, kendi üreticilerinin dış rekabetten korunması ve dış pazarda desteklenmesi vasıtasıyla, dış ticaret fazlası verilmesinden geçmektedir (Kibritçioğlu, 1996, 51).

Merkantilistlere göre ihracatı arttıran, ithalatı kısıyan dış ticaret politikaları emek istihdamını olumlu etkilemekteydi. Buna göre nüfusun iş sahibi olması, toplumsal barışın korunabilmesi için zorunluydu. Ülke ihracatının gelişmesi için gerekli olan pazarlar sömürge fethini de zorunlu kılmaktaydı. Merkantilistlere göre yüksek ahlaklılık dersleri ve yüce örneklerle kendilerini kurtuluş yoluna koymaları için fethedilmeyi bekleyen medeniyetten yoksun ulusların düzene koyulması gerekmektedir. Bu aynı zamanda sömürgeci devletin ve halkının da zenginleşmesini sağlayacaktı. Temel düşünce; ithalatı hor gören, ihracatı teşvik eden ve dolayısıyla avantajlı bir dış ticaret dengesine sahip olabilme isteğinin hâkim olduğu bir sistemdi. Bu durumda bir ulusun zenginliğinin artması, diğer ulusun fakirleşmesi anlamına geliyordu.

Merkantilistlerin dış ticaret politikasına göre, ihracat mamullerden, ithalat ise mümkün olduğunca hammaddeden ibaret olmalı ve içeride üretimi yapılan bir ürünün ithalatı kesinlikle yasaklanmalıydı. İthalatı zorunlu olan bir malın karşılığı ise altın ve gümüş olarak değil, yine mal olarak ödenmeliydi. O dönemde yapılan rekabetçi düzenlemeler, bir malın bir ülkeye girişinin tamamen yasaklanması, yalnızca kendi ülkesinin gemileri ile ticaret yapılması, %100 oranında gümrük vergisi gibi katı politikalar şeklinde ortaya çıkmıştır. Ayrıca şu anda dünyanın en büyük antrepolarından birisi olan Antwerp Limanı'nın temelleri, Hollanda'nın İngiltere ile rekabeti sırasında atılmıştır (Pirenne, 1936, 42).

18. yüzyılda Klasik İktisadi Düşünce'nin ortaya çıkmasından sonra bile, 19. yüzyılda da hala merkantilist düşünce etkisini sürdürmüştür. Özellikle de

Avrupa'nın Osmanlı topraklarındaki demiryolu inşası noktasında çok farklı imtiyazlar istemesi, demiryolu çevresindeki toprakların, o ülkenin bir ihracat pazarı haline getirilmesi isteği de merkantilist uygulamalara bir örnek olarak gösterilebilir (İrtem, 1999, 81).

Osmanlı Devleti'nde ise aynı dönemde, ülkede mal kıtlığı olmaması için ihracat özendirilmemiş, üstelik de Osmanlı'nın o dönemde gücünün zirvesinde olması sayesinde, Avrupa devletlerinin ittifak kurmalarını önlemek amacıyla bazı ülkelerin Osmanlı Devleti'ne ihracat yapabilmeleri için imtiyazlar tanınmıştır.

Osmanlı Devleti'nin dış ticaret politikasının amacı, bolluk vurgusu ile açıklanabilir. Şehirlerde malların erişilebilirliğine katkıda bulunduğu için ithalat özendirilmiştir. İhracat ise, yalnızca iç pazarın talebi karşılandığında serbest bırakılmıştır. Ancak yine de başta gıda ve hammadde olmak üzere mal kıtlığı tehlikesi ortaya çıktığında ihracatı kısıtlamakta kesinlikle tereddüt edilmemiştir. Osmanlı yabancı tüccarlara karşı her zaman hassas davranmış ve değer vermiştir. Çünkü yabancı tüccarlar Osmanlı topraklarında var olmayan ürünleri getiriyorlardı. Avrupalı tüccarların teşvik edilmesi ve onlara ayrıcalıklar tanınması ekonomik olarak bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak ilerleyen dönemlerde Avrupa'nın hammadde talebinin artması sebebiyle fiyatların yükselmesi, ucuz olan Osmanlı ürünlerine talebi arttırmış ve bu ürünlerin dışarı çıkmasına ve Osmanlı'da mal darlığına sebep olmuştur (Pamuk, 2002, 12).

Aslında Osmanlı ve Avrupa arasındaki bu farklılıkların sebebi oldukça açıktır. Ancak şehirlerdeki bolluk politikasını yalnızca İslam ve Osmanlı zihniyeti ile bağdaştırmak da yanlış olacaktır. Kıtlık, hastalık, kuraklık gibi olaylar, ilkel vasıtalar ile birlikte düşünüldüğünde, hepsinin olmasa bile çoğu ortaçağ devletinin 12. ve 15. yüzyıllar arasında dikkatini şehirlerdeki gıda arzına çekmiştir. Asıl farklılıklar, 15. yüzyılda ortaya çıkmaya başlamıştır. Merkantilizm'in Osmanlı'da yer bulamamasının en önemli nedeni, tüccar ve üreticilerin fikirlerinin Avrupa'da etkili olmasına rağmen, Osmanlı'da aynı öneme sahip olmamasıdır (Şener, 2007, 58).

5. Sonuç

Osmanlı ile Avrupa'nın hem ekonomik hem de siyasi politikalarına baktığımızda, farklılığın kaynağı, Avrupa'nın merkantilist bir ekonomiye, Osmanlı'nın ise bolluk ekonomisine bağlı gittiğidir. Merkantilizm, servet birikiminin yerli sanayilerde ve ihracatta sürekli bir büyümeyle sağlanacak elverişli bir ticaret dengesine verdiği önemle gelişir ve batının sanayi devrimine ve serbest piyasa ekonomisine doğru evrimleşmesini sağlar. Doğu'da ise, ülke refahı için gerekli olan piyasalardaki altın ve gümüş bolluğu ve temel zorunlu ihtiyaç maddelerinin karşılanabilirliği önemli idi.

Doğu ile batı arasındaki benzerliklere rağmen, Osmanlı Devleti ile batılı merkantilistler arasındaki temel fark, batıda bir ülke ekonomisinin global olarak bir anonim şirket gibi düşünölmeye başlaması, bilanço dengesinin ölkede lehine olmasına önem verilmesi ve bunun kıymetli madenler ile dayanıklı mallar olarak hesaplanır hale gelmesiydi. Bu anlayıştan daha sonra, ulus devletler yükselmiştir.

Ekonomiyi bir bütün olarak göremeyen Osmanlılarda, yerli sanayiye koruma ve himaye fikri de gelişmez. İthalat, pazarda mal bolluğu sağlamak açısından yararlı görülüyor ve bunun sonucu olarak da batılı tüccarlara çok rahat kolaylıklar sağlanıyordu.

Tablo 1: Merkantilizm İle Osmanlı Ekonomi Politikasının Karşılaştırılması

	Merkantilizm		Osmanlı	
	Amaç	Araç	Amaç	Araç
Nüfus	Yüksek Üretim	Teşvik ve Engel	Yüksek Üretim	Serbest
İstihdam	Yüksek Üretim	Zorlayıcı	Yüksek Üretim	Serbest
Ücret	Düşük Maliyet	Zorlayıcı	Piyasa Dengesi	Otokontrol
Üretim	Yerli Üretim	İthal İkame	Piyasa Dengesi	Otokontrol
Vergi	Yüksek Üretim	Üretimi Özendirici	Yüksek Vergi	Tarımsal Vergi
Fiyat	Düşük Fiyat	Fiyat Kontrolleri	Piyasa Dengesi	Otokontrol/Narh
Para	Yüksek Para Arzı	Dış Ticaret Fazlası	Piyasa Dengesi	Serbest
Dış Ticaret	Dış Ticaret Fazlası	İthalat Engelleri	Yurtiçinde Bolluk	İthalat Teşvikleri

Yukarıdaki karşılaştırma tablosu incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nin ekonomi politikasının daha serbest, Avrupa'daki merkantilist ekonomi politikalarının ise oldukça müdahaleci olduğu görülebilir. Osmanlı'daki bu serbestlikten faydalanmak isteyen Avrupa devletleri, iki tarafın bu bakış açısındaki farkı görmüş ve birbirini tamamladığını fark ederek, Osmanlı Devleti'nin bu durumundan faydalanmıştır. Uzun vadede ise bu durum Osmanlı ekonomisini sürdürülebilir olmaktan çıkarmıştır.

Bütün bu farklılıkların sonucunda, doğu ile batı arasında bir tezat ortaya çıkıyor. Bu tezat daha çok bir himaye ve kumanda ekonomisi ile düzenleyicilik değil, özgürlük aracılığıyla bolluğa ulaşmaya çalışan bir burjuva toplumunun ekonomisi arasındadır. Ucuz ve kaliteli mal üretebilen yeni teknolojilerin gelişmesini teşvik

eden ve bunun sonucunda da genişleme ve rekabeti hedef alan Avrupa karşısında doğu sanayileri çaresiz kalmıştır.

Kaynakça

- Çaklı, S. (1998). *İktisat Politikası Düşüncesinin Evrimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çakır, B. ve Gümüş, İ. (2011). Ahilik, *Osmanlı'da Esnaf Teşkilatı Üzerine Bazı Düşünceler*, 1. Baskı, Kırklareli: Kırklareli Üniversitesi Yayınları.
- Doğruder, E. (2009). *Merkantilizm, Farklı Merkantilist Anlayış ve Uygulamaları Etkileyen Unsurların Ülkeler Bazında Analizi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Erkan, H. (2010). *Entegre Sistemler Bağlamında Türkiye'nin Ekonomik Dönüşüm Süreçleri ve Geleceğe Yönelik Gelişimi*. http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/herkan.pdf (Erişim Tarihi: 10.01.2010).
- Güneş, H.H. (2009). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 126-138.
- Islahı, A.A. (2006). *Was Mercantilism a Reaction Against Muslim Power? A Discussion on Origin of Mercantilism*. Jeddah, KSA: Islamic Economics Research Center, KAA.
- İrtem, S.K. (1999). *Şark Meselesi-Osmanlı'nın Sömürgeleşme Tarihi*, İstanbul: Temel Yayınları Yayın No: 105.
- Kibritçioğlu, A. (1996). Merkantilistler ve Fiyokratların Dış Ticaret İle İlgili Görüşleri: Özet Bir Bakış. *Uluslararası Makro İktisat – Okumalar*, 72, Ankara: DTFOB Yayıncılık.
- Özcan, R. (2005). Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 17, 237-266.
- Öztürk, N. (2002). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Eknomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7, 43-56.
- Pamuk, Ş. (2002). The Evolution of Fiscal Institutions in the Ottoman Empire, 1500-1914. The Formation and Efficiency of Fiscal States in Europe and Asia,1500-1914. *Thirteenth International Economic History Congress Buenos Aires*.

- Paylanbay, E. (2007). XIX. Yüzyıl Osmanlı mali Bunalımı ve Çözüm Aracı Olarak Kaime Uygulaması. *T.C. Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Karesi Tarih Kulübü Bülteni 2007/1*, Balıkesir.
- Pirenne, H. (1936). *Economic and Social History of Medieval Europe*. (U.Kocabaşoğlu, Çev.). 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Screptani, E. ve Zamagni, S. (1993). *An Aoutline of The History of Economic Thought*, Oxford: Clarendon Press.
- Spiegel, H.W. (1971). *The Growth of Economic Thought*, 3rd Edition, USA: Duke University Press
- Tabakoğlu, A. (1992). *Osmanlı Ekonomisinde Kalkınmanın Finansmanı*. İstanbul: İktisat ve İş Dünyası Yayınları.
- Şener, S. (2007). Osmanlı Sanayileşme Süreci ve Bu süreçte Özel Girişimin Rolü, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(3), 56-90.
- Tekelioğlu, M. (1993). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Toprak, Z. (2005). İktisat Tarihi, *Zirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi*, C. II, Haz. Sina Akşin, İstanbul: Doğa Ofset.
- Zarinebaf, F. (2007). Ottoman Guilds and the State in 18th Century Istanbul. *The Rise and Decline of Imperial Leadership Conference*, Northwestern University.